

بررسی همانندی و ناهمانندی دیدگاه‌های دست‌اندرکاران بخش دولتی و خصوصی نظام

مرتعداری ایران^۱

سیده زهره میردیلیمی^۲، عادل سپهری^۳، حسین بارانی^۳ و عزت‌اله مرادی^۴

چکیده

دست‌اندرکاران نظام مرتعداری ایران دیدگاه‌های ویژه‌ای در مورد مشکل‌های نظام مرتعداری دارند. یافتن نقاط ناهمانندی دست‌اندرکاران نظام مرتعداری در تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی می‌تواند مؤثر باشد. به‌گونه‌ای که هرگونه اقدام و سیاستگذاری که بخواهد توسط مدیران و مسئولان انجام شود، مستلزم آن است که تصویر واضح و شفاف از نقاط ناهمانندی و همانندی دست‌اندرکاران در مورد دلیل‌های ناکارآمدی نظام مرتعداری به صورت همه‌جانبه وجود داشته باشد. در این مقاله، در ابتدا دیدگاه چهار گروه اصلی ذینفعان و دست‌اندرکاران مراعات‌بهره‌داران، کارشناسان اجرا و مدیران، استادان دانشگاه و پژوهشگران، اعضای شرکت‌های تعاونی و بخش خصوصی) در سطح منطقه‌ای (استان گلستان و خراسان شمالی)، در مورد دلیل‌های ناکارآمدی نظام مرتعداری ایران بررسی شده است. سپس میانگین نظرهای در دو بخش دولتی و خصوصی بررسی و ارائه شد. دلیل‌های ناکارآمدی نظام مرتعداری ایران از سه معیار اقتصادی-اجتماعی، بوم‌شناختی و سیاستی- نهادی بررسی شده است. داده‌های لازم از راه پرسشنامه و مصاحبه باز با تعداد ۱۸۶ نفر از اعضای هر یک از چهار گروه بیان شده به دست آمده است. انتخاب جامعه‌های پاسخگو بر اساس نمونه‌گیری هدفمند بوده است. اعتبار و روایی سوال‌های پرسشنامه از طریق محاسبه ضریب Cronbach's α (alpha) و هیئت متخصصان ارزیابی شد. نتایج پرسشنامه‌ها و مصاحبه‌های انجام شده با استفاده از تحلیل تشخیصی در محیط نرم‌افزار آماری STATISTICA تجزیه و تحلیل شد. بررسی دیدگاه گروه‌های استفاده‌کننده نشان می‌دهد بخش خصوصی عمده اجزای مشکل‌زا مراعات را کمبود آب و خشکسالی می‌دانند درحالی‌که بخش دولتی مسائل برون سازمانی را عمده‌ترین جزء مشکل‌زا می‌دانند که نشانگر این است که این دو بخش به صورت سلسله‌مراتبی دیدگاه‌ها و نظرهای خاص خود را دارند که در برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری‌ها حائز اهمیت است.

واژگان کلیدی: بهره‌برداران، پرسشنامه، تحلیل تشخیصی، ناکارآمدی.

مقدمه

برای همه دست‌اندرکاران علوم منابع طبیعی مشخص شده است که وضعیت منابع آبی و گیاهی در ایران مناسب نیست (۱۲). بنابراین، طرح‌های زیادی برای حفظ و احیای منابع طبیعی در ایران انجام گرفته است (۱۱). بعد از گذشتن حدود نیم قرن از ملی شدن مراعات، ضمن صرف اعتبارهای کلان و زمان و امکان‌ها (۱۰)، تلاش‌های سازمان‌ها، اداره‌ها و تأسیسات مرتبط، با اعمال قوانین، سیاست‌ها و برنامه‌ها (۲۲) تاکنون به توفیق چندانی دست نیافتند (۷، ۲۰). بیشتر صاحب‌نظران و کارشناسان بر این موضوع اتفاق نظر دارند که مراعات ایران با مشکل‌ها و چالش‌های متعدد و چندجانبه‌ای روبه‌رو هستند (۱، ۷، ۱۳). بیش از گذشت ۵۰ سال از ملی شدن مراعات، هنوز بین صاحب‌نظران،

متخصصان، پژوهشگران و کارشناسان صحبت از این است که مسائل و مشکل‌های مراتع ایران چیست؟ مشکل‌ها می‌تواند ناشی از عامل‌های درونی یا بیرونی نظام مرتعداری باشد. عامل‌های بیرونی و درونی آسیب‌زای نظام مرتعداری ایران متعدد و متنوع هستند. نتایج حاصل از پژوهش‌های شریفیان بهرمان (۱۴) نشان داد اختلاف زیادی در اولویت‌بندی عامل‌های موثر بر بهره‌برداری از مراتع در دیدگاه کارشناسان و بهره‌برداران وجود دارد. دانشمندان، پژوهشگران و شبانکارها هر کدام دلیل‌ها و توضیح‌های مخصوص به خود را برای مشکل ایجاد شده در مرتع ارجح می‌دانند (۳، ۶، ۲۴). Olabisi (۳۰) با بیان اینکه تفاوت در دیدگاه‌های کارشناسان و مردم محلی درباره دلیل‌های تخریب جنگل می‌تواند موجب ناموفق بودن طرح‌های احیای جنگل شود، مدل‌های ذهنی این دو گروه از استفاده‌کنندگان درباره دلیل‌های تغییرهای پوشش جنگل در مناطق کوهستانی کشور فیلیپین را مقایسه کرد. در این مطالعه مدل ذهنی کارشناسان، بیشتر بر متغیرهای سطح کلان همانند قیمت جهانی محصول‌های کشاورزی و جنگلی، قدرت بزرگ مالکان و رشد جمعیت متکی بوده است، اما مدل ذهنی روستاییان دلیل‌های عمده تغییر پوشش جنگل را در کاهش کمیت و کیفیت آب مورد نیاز کشاورزی، به دلیل تخریب جنگل معرفی کرده است. آنها بیان داشتند این عامل با کاهش بازده زمین‌های کشاورزی به ویژه در هنگام خشکسالی باعث فقر روستاییان و نیاز آنها به قطع درختان بیشتر برای تأمین معیشت می‌شود. نتایج پژوهش‌های محمدی کنگرانی و همکاران (۱۷) در مقایسه نظرهای نهادهای دولتی و مردمی رسمی و غیررسمی در خصوص مدیریت و حفاظت جنگل‌های زاگرس در استان کهگیلویه و بویراحمد نشان داد که نهادهای مردمی معتقد به بهبود وضعیت جنگل‌ها در پی کاهش وابستگی آنها به جنگل‌ها هستند اما، نهادهای دولتی اعتقاد به افزایش تخریب‌های مردمی دارند. عواطفی همت و همکاران (۱۵) در بررسی دلیل‌های تخریب جنگل با مطالعه مدل‌های ذهنی کارشناسان منابع طبیعی و مردم محلی بیان کردند که هر یک از دو گروه مذکور، دیگری را عامل تخریب جنگل می‌داند و ارتباطی بین فعالیت‌های خود و تخریب جنگل نمی‌بینند. بهره‌برداران جایی برای تجدید نظر در اقدام‌های خود متصور نیستند. Purnomo و همکاران (۳۱) با هدف توسعه و بهبود شناخت عمومی از مدیریت جنگل برای دستیابی به روش‌های مدیریت پایدار جنگل، در مناطق جنگلی اندونزی از روش مدل‌سازی مشارکتی مدل‌های ذهنی استفاده‌کنندگان در قالب پویایی‌های سیستم استفاده کردند. آنها به دنبال مشخص کردن فضای مناقشه‌ها و جست‌وجوی راه حلی برای آن بودند. داده‌های لازم برای این پژوهش، از طریق مصاحبه با استفاده‌کنندگان مختلف، از جمله روستاییان حوزه مطالعه و شرکت اصلی بهره‌برداران جنگل‌های منطقه به دست آمد. جمع‌بندی این پژوهش بیانگر آن بود که برای بهبود وضعیت جنگل لازم است اقدام‌هایی در راستای شفاف‌سازی قانون و بهبود منابع معیشتی روستاییان صورت گیرد.

بهمنش و همکاران (۶) شاخص‌های بیوفیزیکی ارزیابی تخریب سرزمین را با تفسیر دو دیدگاه متخصصان بوم‌شناسی و بهره‌برداران مراتع بررسی کردند. برای این منظور از دو روش دانشگاهی و دانش بومی (پرسشنامه) اطلاعات مورد نیاز جمع‌آوری و سپس تجزیه و تحلیل شد. نتایج حاکی از تفاوت دو دیدگاه بود و اینکه از نظر هر دو، روش ارزیابی تخریب مرتع شاخص‌های حساسی بودند. پژوهش‌های انجام شده حکایت از آن دارد که از دیدگاه کارشناسان به ترتیب متغیرهای آموزشی، اقتصادی، برنامه‌ریزی و اجتماعی بیشترین تأثیر را در مشارکت نکردن بهره‌برداران در اجرای طرح‌های اصلاحی و احیایی مراتع دارند، اما از دیدگاه بهره‌برداران بیشترین تأثیر در مشارکت نکردن به ترتیب مربوط به متغیرهای برنامه‌ریزی، اقتصادی، آموزشی و اجتماعی است (۲۱). انصاری و همکاران (۲) نیز در بررسی‌های خود به این نتیجه رسیدند که میزان سهم اثر عامل‌های مختلف در تخریب منابع طبیعی از نظر دست‌اندرکاران مختلف، تفاوت دارد.

هر گونه اقدام و سیاست‌گذاری که بخواهد توسط مدیران و مسئولان انجام شود، مستلزم آن است که تصویر واضح و شفاف از نقاط ناهمانندی و همانندی دست‌اندرکاران در مورد دلیل‌های ناکارآمدی نظام مرتعداری ایران به صورت همه‌جانبه وجود داشته باشد. با شناخت نقاط ناهمانندی و همانندی، می‌توان راه‌حل‌های مناسب برای مدیریت بهتر پیشنهاد کرد. این مقاله برای اولین بار در سطح جامع، دیدگاه همه دست‌اندرکاران نظام مرتعداری ایران را در تبیین نقاط ضعف و تهدیدهای نظام مرتعداری ایران بررسی می‌کند و مواردی که در ایجاد فاصله بین نظرهای دست‌اندرکاران نقش دارند را معرفی می‌کند. نتیجه پژوهش حاضر به طور مستقیم برای دفتر فنی مرتع و سازمان جنگل‌ها و مراتع، مؤسسه پژوهش‌های جنگل‌ها و مراتع، دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های آموزشی و اداره‌های کل منابع طبیعی قابل استفاده است. همه دست‌اندرکاران منابع طبیعی تصویر واضح‌تری از تعیین اولویت‌های بخش مرتع و میزان توافق جمعی بخش‌های استفاده‌کننده در مورد

مشکل‌های مبتلا به مرتع پیدا می‌کنند. همچنین، از نتایج این پژوهش برنامه‌نویسان و قانون‌گذاران می‌توانند استناد کنند و از آنها استفاده کنند.

مواد و روش‌ها

معرفی منطقه

پژوهش حاضر، به منظور کمک در امر برنامه‌ریزی و مدیریت مراتع انجام می‌گیرد. در نتیجه باید در سطح ملی صورت پذیرد، اما به دلیل وسعت و حجم فعالیت، محدودیت زمان و بودجه این پژوهش می‌تواند در سطح منطقه‌ای انجام شود. از این رو، استان‌های گلستان و خراسان شمالی به دلیل تنوع شرایط متفاوت زیستی و غیرزیستی و همچنین دسترسی و قابلیت مدیریت پژوهش در بُعد زمان و مکان انتخاب شدند.

جمع‌آوری داده

جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز به دو صورت میدانی و کتابخانه‌ای انجام گردید. در روش میدانی از مصاحبه‌های باز برای نظرسنجی از افراد مجرب در بخش‌های مختلف اجرا، پژوهش، بهره‌برداری و بخش‌های خصوصی استفاده شد. در روش کتابخانه‌ای، مستندهای مرتبط از جمله سند چشم‌انداز توسعه کشور، برنامه راهبردی مدیریت مرتع، برنامه‌های توسعه منابع طبیعی، قوانین و برنامه‌های منابع طبیعی، شرح خدمات و ساختارهای اداری موجود در مدیریت مرتع، طرح‌های پژوهشی اجرا شده توسط نهادهای مدیریتی و اجرایی، مقاله‌های علمی و پژوهشی معتبر و عملکرد تعاونی‌های مرتعداری و بخش‌های خصوصی مطالعه شد. برای انجام پژوهش حاضر، ابتدا جامعه نمونه آماری پاسخگو از بین استفاده‌کنندگان (دست‌اندرکاران آگاه به مراتع) در نظام مرتعداری گزینش شد. استفاده‌کننده یا استفاده‌کنندگان یک فرد یا گروهی است که می‌تواند در موفقیت یا شکست پروژه‌ای که در آن نقش دارند تأثیر بگذارد یا تأثیر بپذیرد (۲۵). لازم به ذکر است در پژوهش حاضر، افراد استفاده‌کننده افرادی هستند که به نوعی در اجزا نظام مرتعداری دخالت دارند و با مرتع و عامل‌های مؤثر بر آن آشنایی کامل دارند. جامعه پاسخگو مرکب از بهره‌برداران از مراتع (که به طور عمده شامل بهره‌برداران ذی‌حق و بهره‌برداران غیرذی‌حق است)، کارشناسان بخش مرتع به نمایندگی از نظام اداری، استادان دانشگاه، متخصصان و پژوهشگران مراکز پژوهشی به نمایندگی از نظام آموزش و پژوهشی و بخش خصوصی (شامل اعضای شرکت‌های تعاونی و خصوصی و غیره) است. انتخاب بهره‌برداران مبتنی بر واکاوی شهرت^(۲۳) و نمونه‌گیری هدفمند صورت گرفت (۲۶، ۲۸). حق‌دار یا غیرحق‌دار بودن دامداران با توجه به پروانه چرا، طرح مرتعداری و عضویت در شرکت‌های تعاونی تشخیص‌پذیر است. دامداران حق‌دار دارای پروانه چرا یا طرح مرتعداری هستند و یا عضو شرکت تعاونی هستند. تشخیص حق‌دار یا غیرحق‌دار بودن دامداران در ممیزی مرتع صورت می‌گیرد. لازم به ذکر است برای نظرسنجی از گروه بهره‌برداران از روش مصاحبه با سؤال‌های از پیش تعیین شده استفاده شد. گاهی برای تفهیم مطالب از آوردن نمونه و مثال و استفاده از عکس و کاغذهای رنگی با ابعاد مختلف استفاده شد.

در مجموع تعداد ۶۸ مصاحبه با بهره‌برداران انجام شد. با توجه به اینکه برخی افراد توانایی پاسخ به تعداد زیادی از پرسش‌ها را نداشتند تعداد ۵۷ پرسشنامه از گروه بهره‌برداران در واکاوی وارد شد. برای انتخاب کارشناسان اجرا و مدیران از معیارهایی مانند سابقه کار و میزان تحصیلات استفاده شد. تعداد ۹۸ پرسشنامه برای کارشناسان اجرا و مدیران تکمیل شد. برای انتخاب پژوهشگران و استادان دانشگاه، رتبه دانشگاهی و میزان آشنایی با موضوع پژوهش در حکم معیار در نظر گرفته شد. اطلاعات مورد نیاز با استفاده از تعداد ۶۵ پرسشنامه از گروه پژوهشگران، متخصصان و بخش خصوصی جمع‌آوری شد. نظرسنجی به دو صورت مصاحبه حضوری و پرسشنامه انجام شد. در مجموع تعداد ۲۳۱ پرسشنامه جمع‌آوری شد که اطلاعات ۱۸۶ پرسشنامه واکاوی گردید.

در این پژوهش روایی، محتوای پرسشنامه از نظرهای تخصصی استادان، پژوهشگران، کارشناسان اجرا، مدیران و به ویژه بهره‌برداران عرصه‌های مرتعی استفاده شد. میزان اعتبار پرسشنامه از طریق محاسبه ضریب Cronbach's α (alpha) برای معیارهای مختلف محاسبه و

تعیین شد. نتایج نشان می‌دهد که می‌توان به سؤال‌های طراحی شده در بخش‌های مختلف پرسشنامه اعتماد کرد (Cronbach's α (alpha) اغلب بالای ۰.۶۰ برآورد شده است). نمونه‌ای از پرسش‌های مطرح شده در جدول ۱ را می‌توان مشاهده کرد.

جدول ۱- نمونه‌ای از پرسش‌های مطرح شده از جامعه‌های پاسخگو.

آب	۱. "خشکسالی، کمبود آب و پراکنش نامناسب آب در مراتع" باعث شده است
	درآمد نسبی
	خیلی کاهش یابد □ (۱-۹) کاهش یابد □ (۱-۹) کمی کاهش یابد □ (۱-۹) کمی کاهش یابد □ (۱-۹) فرقی ندارد □ (۱-۹)
مدیریت طرح و برنامه	تولید مراتع
	خیلی کاهش یابد □ (۱-۹) کاهش یابد □ (۱-۹) کمی کاهش یابد □ (۱-۹) کمی کاهش یابد □ (۱-۹) فرقی ندارد □ (۱-۹)
	اقدام‌های دولت
مدیریت طرح و برنامه	۲. چون "طرح و برنامه‌هایی که اداره تهیه می‌کند، نظر بهره‌برداران را نمی‌گیرند" باعث شده است
	درآمد نسبی
	خیلی کاهش یابد □ (۱-۹) کاهش یابد □ (۱-۹) کمی کاهش یابد □ (۱-۹) کمی کاهش یابد □ (۱-۹) فرقی ندارد □ (۱-۹)
مدیریت طرح و برنامه	تولید مراتع
	خیلی کاهش یابد □ (۱-۹) کاهش یابد □ (۱-۹) کمی کاهش یابد □ (۱-۹) کمی کاهش یابد □ (۱-۹) فرقی ندارد □ (۱-۹)
	اقدام‌های دولت
مدیریت طرح و برنامه	۳. چون "طرح و برنامه‌هایی که اداره اجرا می‌کند، اثر و نتیجه چندانی ندارد" باعث شده است.
	درآمد نسبی
	خیلی کاهش یابد □ (۱-۹) کاهش یابد □ (۱-۹) کمی کاهش یابد □ (۱-۹) کمی کاهش یابد □ (۱-۹) فرقی ندارد □ (۱-۹)
مدیریت طرح و برنامه	تولید مراتع
	خیلی کاهش یابد □ (۱-۹) کاهش یابد □ (۱-۹) کمی کاهش یابد □ (۱-۹) کمی کاهش یابد □ (۱-۹) فرقی ندارد □ (۱-۹)
	اقدام‌های دولت
مدیریت طرح و برنامه	خیلی ناموفق شود □ (۱-۹) ناموفق شود □ (۱-۹) کمی ناموفق شود □ (۱-۹) کمی ناموفق شود □ (۱-۹) فرقی ندارد □ (۱-۹)
	تولید مراتع
	خیلی ناموفق شود □ (۱-۹) ناموفق شود □ (۱-۹) کمی ناموفق شود □ (۱-۹) کمی ناموفق شود □ (۱-۹) فرقی ندارد □ (۱-۹)

این پرسشنامه با توجه به مشکل‌های مراتع، تهیه شد. برای طراحی این پرسشنامه از سه معیار اقتصادی (کاهش درآمد نسبی بهره‌برداران)، بوم‌شناختی (کاهش تولید مراتع) و سیاسی- نهادی (ناموفق بودن برنامه‌ها و اقدام‌های دولتی) و ۸۶ مشکل استفاده شد. با توجه به میزان اهمیتی که مشکل‌ها در ناکارآمدی نظام مرتعداری ایران دارند، توسط جامعه استفاده‌کننده با استفاده از طیف ۹ گزینه‌ای Likert با اعداد ۱، ۳، ۵، ۷ و ۹ (از ۱ با نقش کمتر تا ۹ با نقش بیشتر در ناکارآمدی نظام مرتعداری ایران) رتبه‌بندی شدند. این کار با نظرسنجی از هر معیار انجام شد.

مرحله نهایی: تجزیه و تحلیل

با توجه به رتبه‌های به دست آمده از هر فرد در تمامی جامعه‌ها نمونه آماری، میزان نبود همپوشی نظرهای گروه‌های مختلف استفاده‌کننده در مراتع با استفاده از یکی از روش‌های آماری چندمتغیره به نام واکاوی تشخیصی^۱ در نرم افزار STATISTICA محاسبه شد. هدف واکاوی تشخیصی، کلاسه‌بندی/گروه‌بندی متغیرها (افراد، مشتری‌ها، اشیا و غیره) به دو گروه یا بیشتر بر اساس مجموعه‌ای از ویژگی‌های است که آن متغیر را توصیف می‌کنند. تحلیل تشخیصی زمانی استفاده می‌شود که عضویت متغیرها معلوم (طبقه‌بندی از پیش تعیین شده است) باشد. در این صورت، یک متغیر بر اساس مشاهده‌هایی که از آن به دست می‌آید، به گروه‌های از پیش تعیین شده تخصیص داده می‌شود (۲۵). واکاوی تشخیصی به واسطه افزایش قدرت تشخیص در میان متغیرها (در پژوهش حاضر، متغیرها همان افراد هستند) در مقایسه با تخمین اختلاف درون افراد قادر است تأثیرهای میان افراد را از درون یک جمعیت تمیز دهد (۳۲). آماره Mahalanobis distance، به عنوان یک شاخص تفاوت در میان افراد محاسبه شد (۲۷).

در نهایت؛ در صورت قابلیت گروه‌بندی دست‌اندرکاران بر اساس بررسی نتایج همانندی و ناهمانندی نظرهای آنها، میانگین نظرهای دست‌اندرکاران به گروه‌های کوچکتری به صورت جداگانه محاسبه شده و اقدام به طراحی شکل شماتیک دیدگاه هر بخش شد.

ارزیابی مدل یا تابع واکاوی تشخیصی

برای آزمون کارایی تابع تشخیصی در ایجاد تفاوت‌های معنی‌دار بین گروه‌ها، از آماره‌ای به نام Wilx Lambda استفاده شد (۳۳). Wilx Lambda عبارت است از نسبتی از واریانس و کوواریانس کل در نمره‌های متغیرهای مستقل که براساس تفاوت بین گروه‌ها تبیین‌پذیر نیست. هر چه مقدار Wilx Lambda کوچکتر باشد، نشان‌دهنده وجود تفاوت بین گروه‌ها است.

نتایج

نتایج حاصل از تفاوت دیدگاه‌ها بر اساس معیارهای ارزیابی ناکارآمدی نظام مرتعداری ایران در زیر آمده است:

الف- معیار اقتصادی

میزان اختلاف نظر دیدگاه‌های جامعه‌های مختلف پاسخگو از نظر معیار اقتصادی با محاسبه مربع Mahalanobis distance در جدول ۲ نشان داده شده است. نتایج نشانگر این است که بهره‌برداران بیشترین اختلاف دیدگاهی را با گروه کارشناسان اجرا و مدیران (۳۲/۵۶) و پژوهشگران و استادان دانشگاه (۳۲/۸۵) دارند. اعضای شرکت‌های خصوصی و تعاونی بیشترین اختلاف نظر را با گروه بهره‌برداران (۱۹/۱۵) و کمترین اختلاف نظر را با گروه کارشناسان اجرا و مدیران (۹/۴۳) دارند. کارشناسان و مدیران اجرا کمترین اختلاف نظر را با گروه پژوهشگران و استادان دانشگاه (۱/۵۸) دارند (جدول ۲).

جدول ۲- میزان فاصله دیدگاهی جامعه‌های مختلف پاسخگو در معیار اقتصادی.

جامعه پاسخگو	اعضای شرکت تعاونی و بخش خصوصی	کارشناس اجرا و مدیر	پژوهشگر و استاد دانشگاه
بهره‌بردار	۱۹/۱۵	۳۲/۵۶	۳۲/۸۵
اعضای شرکت تعاونی و بخش خصوصی	۰/۰۰	۹/۴۳	۱۲/۰۸
کارشناس اجرا و مدیر	۰/۰۰	۰/۰۰	۱/۵۸

بین جامعه‌های مختلف پاسخگو از نظر عامل‌ها و مشکل‌های کاهش توان مرتع، کمبود آب و خشکسالی، سطح اندک مراتع، تخصیص دیر هنگام بودجه و اعتبارها و گرانی و تورم موجود در کشور در کاهش درآمد بهره‌برداران اختلاف نظر معنی‌داری در سطح اطمینان ۰/۹۹ وجود دارد. به نوعی علت تفاوت دیدگاه‌های جامعه‌های مختلف پاسخگو را باید در عامل‌های بالا جستجو کرد (جدول ۳).

جدول ۳- عامل‌های مورد اختلاف نظر در دیدگاه‌های جامعه‌های مختلف پاسخگو در معیار اقتصادی.

مشکل‌ها	شاخص لانداویلکس	F-remove - (3,174)	p-level
کاهش توان مرتع	۰/۱۰۳	۲۲/۵۲	۰/۰۰۰
کمبود آب	۰/۱۳۷	۴۹/۰۲	۰/۰۰۰
سطح اندک مرتع	۰/۰۷۸	۲/۹۹	۰/۰۳۲
بی‌توجهی کارشناسان به مشکل‌های بهره‌برداران	۰/۰۷۷	۲/۱۲	۰/۰۹۹
تخصیص دیر هنگام بودجه و اعتبارها	۰/۰۹۶	۱۷/۱۱	۰/۰۰۰
موازی کاری درون سازمانی	۰/۰۷۷	۲/۲۳	۰/۰۸۶
اجرای طرح‌ها بدون نظارت و ارزیابی	۰/۰۷۶	۲/۰۱	۰/۱۱۳
گرانی و تورم	۰/۰۹۴	۱۵/۶۱	۰/۰۰۰
جدی نبودن در اجرای طرح‌ها و برنامه‌ها	۰/۰۷۷	۲/۲۳	۰/۰۸۶

ب- معیار بوم‌شناختی

میزان اختلاف نظر دیدگاه‌های جامعه‌های مختلف پاسخگو با محاسبه مربع Mahalanobis distance در جدول ۴ نشان داده شده است. نتایج نشانگر این است که بهره‌برداران بیشترین اختلاف دیدگاهی را با گروه پژوهشگران و استادان دانشگاه (۴۸/۱۴٪) و کارشناسان اجرا و مدیران (۴۵/۲۹٪) دارند. اعضای شرکت‌های خصوصی و تعاونی بیشترین اختلاف نظر را با گروه بهره‌برداران (۲۲/۶۸٪) و کمترین اختلاف نظر را با گروه کارشناسان اجرا و مدیران (۱۲/۰۶٪) دارند. کارشناسان و مدیران اجرا کمترین اختلاف نظر را با گروه پژوهشگران و استادان دانشگاه (۲/۶۲٪) دارند (جدول ۴).

جدول ۴- میزان فاصله دیدگاهی جامعه‌های مختلف پاسخگو در معیار بوم‌شناختی.

جامعه پاسخگو	اعضای شرکت تعاونی و بخش خصوصی	کارشناسان اجرا و مدیر	پژوهشگر و استاد دانشگاه
بهره‌بردار	۲۲/۶۸	۴۵/۲۹	۴۸/۱۴
اعضای شرکت تعاونی و بخش	۰/۰۰	۱۲/۰۶	۱۳/۲۶
کارشناسان اجرا و مدیر	۰/۰۰	۰/۰۰	۲/۶۲

بین جامعه‌ها مختلف پاسخگو از نظر عامل‌ها و مشکل‌های کاهش توان مرتع، کمبود آب و خشکسالی، سطح اندک مراتع، اجرای ضعیف قانون، تخصیص دیر هنگام بودجه و اعتبار، گرانی و تورم موجود در کشور، جمعیت زیاد بهره‌بردار و تعداد زیاد دام در مراتع در کاهش تولید مراتع اختلاف نظر معنی‌دار در سطح اطمینان ۰/۹۷ تا ۰/۹۹ وجود دارد. به نوعی علت تفاوت دیدگاه‌های جامعه‌های مختلف پاسخگو را باید در عامل‌های بالا جستجو کرد (جدول ۵).

جدول ۵- عامل‌های مورد اختلاف نظر در دیدگاه‌های جامعه‌های مختلف پاسخگو در معیار بوم‌شناختی.

مشکل‌ها	شاخص لاند‌اویلکس	F-remove - (3,174)	p-level
کاهش توان مرتع	۰/۰۸۴	۰/۶۰۳	۰/۰۰۰
کمبود آب	۰/۰۸۶	۰/۵۸۸	۰/۰۰۰
سطح اندک مرتع	۰/۰۵۱	۰/۹۸۰	۰/۳۴۹
بی‌توجهی کارشناسان به مشکل‌های بهره‌برداران	۰/۰۵۲	۰/۹۷۷	۰/۲۷۶
نبود اثرگذاری اقتصادی طرح‌ها و برنامه‌ها	۰/۰۵۱	۰/۹۷۸	۰/۳۰۸
اجرای نامناسب قانون	۰/۰۵۵	۰/۹۱۳	۰/۰۰۱
تخصیص دیر هنگام بودجه و اعتبارها	۰/۰۵۹	۰/۸۵۰	۰/۰۰۰
گرانی و تورم	۰/۰۵۳	۰/۹۵۰	۰/۰۳۵
جدی نبودن در اجرای طرح‌ها و برنامه‌ها	۰/۰۵۱	۰/۹۹۱	۰/۶۹۳
بی‌انگیزگی کارشناسان اجرا و مدیران	۰/۰۵۳	۰/۹۵۷	۰/۰۶۳
جمعیت زیاد بهره‌برداران	۰/۰۶۹	۰/۷۳۱	۰/۰۰۰
وضع اقتصادی نامناسب بهره‌برداران	۰/۰۵۲	۰/۹۷۸	۰/۲۹۴
تعداد زیاد دام	۰/۰۵۵	۰/۹۱۵	۰/۰۰۲
رعایت نکردن زمان ورود و خروج دام در مراتع	۰/۰۵۲	۰/۹۶۶	۰/۱۱۸

پ- معیار سیاستی-نهادی

نتایج نشانگر این است که بهره‌برداران بیشترین اختلاف دیدگاهی را با گروه پژوهشگران و استادان دانشگاه (۴۰/۳۵٪) و اعضای شرکت‌های خصوصی و تعاونی (۳۵/۱۴٪) دارند. اعضای شرکت‌های خصوصی و تعاونی بیشترین اختلاف نظر را با گروه بهره‌برداران (۳۵/۱۴٪) و کمترین اختلاف نظر را با گروه پژوهشگران و استادان دانشگاه (۶/۶۰٪) دارند. کارشناسان و مدیران اجرا کمترین اختلاف نظر را با گروه پژوهشگران و استادان دانشگاه (۳/۴۳٪) دارند (جدول ۶).

جدول ۶- میزان فاصله دیدگاهی جامعه‌های مختلف پاسخگو در معیار سیاستی-نهادی.

جامعه پاسخگو	اعضای شرکت تعاونی و بخش خصوصی	کارشناس اجرا و مدیر	پژوهشگر و استاد دانشگاه
بهره‌بردار	۳۵/۱۴	۳۴/۷۶	۴۰/۳۵
اعضای شرکت تعاونی و بخش خصوصی	۰/۰۰	۹/۷۰	۶/۶۰
کارشناس اجرا و مدیر	۰/۰۰	۰/۰۰	۳/۴۳

بین جامعه‌های مختلف پاسخگو از نظر عامل‌ها و مشکل‌های کاربرد پژوهش‌ها و علم در مدیریت، نبود نظارت و ارزیابی طرح‌ها و پروژه‌ها، شناسایی نشدن مشکل‌های مرتع و مرتعداران توسط قانون‌گذاران و سیاست‌گذاران، تغییر دیدگاه مدیران، دخالت مسئولان غیرمتخصص، وضع اقتصادی نامناسب بهره‌برداران و رعایت نکردن زمان ورود و خروج دام در مراتع در ناموفق بودن اقدام‌های اداره اختلاف نظر معنی‌دار در سطح اطمینان ۰/۹۹ وجود دارد. به نوعی علت تفاوت دیدگاه‌های جامعه‌های مختلف پاسخگو را باید در عامل‌های بالا جستجو کرد (جدول ۷).

جدول ۷- عامل‌های مورد اختلاف نظر در دیدگاه‌های جامعه‌های مختلف پاسخگو در معیار سیاستی-نهادی.

مشکل‌ها	شاخص لانداویلیکس	F-remove - (3,174)	p-level
کاهش توان تولیدی مرتع	۰/۰۵۴	۰/۹۷۴	۰/۲۲۱
نبود کاربرد پژوهش‌ها و علم در مدیریت	۰/۰۸۱	۰/۶۵۳	۰/۰۰۰
نظرسنجی نکردن از بهره‌برداران	۰/۰۵۶	۰/۹۵۶	۰/۰۵۳
نظارت و ارزیابی نکردن طرح‌ها و پروژه‌ها	۰/۰۶۶	۰/۸۰۴	۰/۰۰۰
شناسایی نکردن مشکل‌های مرتع و مرتعداران توسط قانون-	۰/۰۶۲	۰/۸۶۷	۰/۰۰۰
اجرای طرح‌ها بدون نظارت و ارزیابی	۰/۰۵۶	۰/۹۴۳	۰/۰۱۹
مالکیت و بهره‌برداری مشاعی مراتع	۰/۰۵۴	۰/۹۸۱	۰/۳۶۶
تغییر دیدگاه مدیران	۰/۰۷۳	۰/۷۳۶	۰/۰۰۰
گرانی و تورم	۰/۰۵۵	۰/۹۶۹	۰/۱۵۵
دخالت مسئولان غیرمتخصص	۰/۰۹۵	۰/۵۶۳	۰/۰۰۰
وضع اقتصادی نامناسب بهره‌برداران	۰/۰۵۷	۰/۹۳۱	۰/۰۰۶
جمعیت زیاد بهره‌برداران	۰/۰۵۵	۰/۹۵۹	۰/۰۷۰
رعایت نکردن زمان ورود و خروج دام در مرتع	۰/۰۷۸	۰/۶۸۱	۰/۰۰۰

د- تلفیق معیارها

میزان اختلاف نظر دیدگاه‌های جامعه‌های مختلف پاسخگو با محاسبه مربع Mahalanobis distance در جدول ۸ نشان داده شده است. نتایج نشان می‌دهند که بهره‌برداران بیشترین اختلاف دیدگاهی را با گروه پژوهشگران و استادان دانشگاه (۷۲/۷۸٪) و کارشناسان اجرا و مدیران (۶۴/۹۹٪) دارند. اعضای شرکت‌های خصوصی و تعاونی بیشترین اختلاف نظر را با گروه پژوهشگران و استادان دانشگاه (۱۲/۱۴٪) و گروه

کارشناسان اجرا و مدیران (۱۰/۲۷٪) دارند. کارشناسان و مدیران اجرا کمترین اختلاف نظر را با گروه پژوهشگران و استادان دانشگاه (۴/۴۸٪) دارند (جدول ۸).

جدول ۸- میزان فاصله دیدگاهی جامعه‌های مختلف پاسخگو در معیار تلفیقی.

جامعه پاسخگو	اعضای شرکت تعاونی و بخش خصوصی	کارشناس اجرا و مدیر پژوهشگر و استاد دانشگاه
بهره‌بردار	۳۵/۹۱	۶۴/۹۹
اعضای شرکت تعاونی و بخش خصوصی	۰/۰۰	۱۲/۱۴
کارشناس اجرا و مدیر	۰/۰۰	۴/۴۸

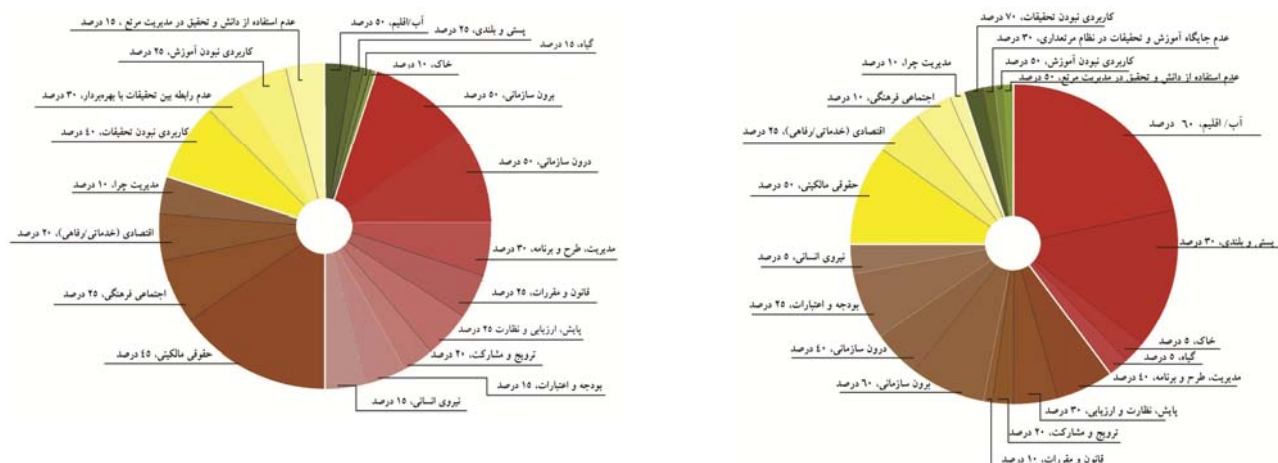
بین جامعه‌های مختلف پاسخگو از نظر عامل‌ها و مشکل‌های کاهش توان تولیدی مرتع، کاربردی نبودن پژوهش‌ها، کمبود آب و خشکسالی، اجرای نامناسب قانون، شناسایی نشدن مشکل‌های مرتع و مرتعداران توسط قانون‌گذاران و سیاست‌گذاران، دخالت مسئولان غیرمتخصص، گرانی و تورم، مالکیت مشاعی مراتع، جمعیت زیاد بهره‌برداران و تعداد زیاد دام در مراتع در ناموفق بودن اقدام‌های اداره اختلاف نظر معنی‌دار در سطح اطمینان ۰/۹۹ وجود دارد. به نوعی، علت تفاوت دیدگاه‌های جامعه‌های مختلف پاسخگو را باید در عامل‌های بالا جستجو کرد (جدول ۹).

جدول ۹- عامل‌های مورد اختلاف نظر در دیدگاه‌های جامعه‌های مختلف پاسخگو در معیار سیاستی نهادی.

مشکل‌ها	شاخص لاندویلکس	F-remove - (3,174)	p-level
کاهش توان تولیدی مرتع	۰/۰۶۴	۰/۷۲۶	۰/۰۰۰
کمبود آب	۰/۰۷۵	۰/۶۱۶	۰/۰۰۰
سطح اندک مرتع	۰/۰۴۷	۰/۹۶۹	۰/۱۴۹
نظرسنجی نکردن از بهره‌برداران	۰/۰۴۷	۰/۹۸۴	۰/۴۴۰
اجرای نامناسب قانون	۰/۰۵۲	۰/۸۸۷	۰/۰۰۰
شناسایی نکردن مشکل‌های مرتع و مرتعداران توسط	۰/۰۵۰	۰/۹۲۹	۰/۰۰۵
دخالت مسئولان غیرمتخصص	۰/۰۵۸	۰/۷۹۲	۰/۰۰۰
گرانی و تورم	۰/۰۶۵	۰/۷۱۶	۰/۰۰۰
مالکیت و بهره‌برداری مشاعی مراتع	۰/۰۶۶	۰/۶۹۹	۰/۰۰۰
جمعیت زیاد بهره‌برداران	۰/۰۵۰	۰/۹۲۳	۰/۰۰۳
تعداد زیاد دام در مراتع	۰/۰۵۷	۰/۸۱۷	۰/۰۰۰

با توجه به بررسی همانندی و ناهمانندی نظرهای دست‌اندرکاران نظام مرتعداری ایران؛ بهره‌برداران، اعضای شرکت‌های و خصوصی (سازمان‌های مردم نهاد) دارای نظرهای به تقریب مشابهی هستند. بنابراین این دو گروه به عنوان دست‌اندرکاران فعال در بخش خصوصی در نظر گرفته می‌شوند. درحالی‌که کارشناسان اجرا، مدیران، پژوهشگران و استادان دانشگاه دارای نظرهای مشابهی هستند که این افراد به عنوان دست‌اندرکاران فعال در بخش دولتی در نظر گرفته می‌شوند. با توجه به میانگین نظرهای بخش دولتی و بخش خصوصی دشواری‌های اجزای مشکل‌زای نظام مرتعداری ایران معرفی شده است. از نظر بخش خصوصی رنگ قرمز، معرف عرصه مرتعی (۴۰٪)، رنگ قهوه‌ای، نظام اجرایی (۳۵٪)، رنگ زرد، نظام بهره‌برداری (۲۰٪) و رنگ سبز، آموزش و پژوهش (۵٪) به ترتیب بیشترین اجزای مشکل‌زای نظام مرتعداری ایران دارند (شکل ۱). اجزای مشکل‌زای نظام مرتعداری ایران از نظر بخش دولتی رنگ قرمز، معرف نظام اجرایی (۴۵٪)، رنگ قهوه‌ای، نظام بهره‌برداری (۳۰٪)، رنگ زرد، آموزش و پژوهش (۲۰٪) و رنگ سبز، عرصه‌ی مرتعی (۵٪) است (شکل ۲).

توجه شود در این دو شکل، از رنگ قرمز(نشان دهنده سهم و نقش بیشتر) به سمت رنگ زرد(نشان دهنده سهم و نقش کمتر) از اهمیت اجزا در ناکارآمدی نظام کاسته می‌شود.

شکل ۱- اجزای مشکل‌زای نظام مرتعداری ایران از نظر بخش خصوصی. شکل ۲- اجزای مشکل‌زای نظام مرتعداری ایران از نظر بخش دولتی.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج حاصل از نظرسنجی نشان می‌دهد بین دست‌اندرکاران نظام مرتعداری ایران در مورد مشکل‌های مراتع اختلاف نظرهای چشمگیری وجود دارد. از نظر بهره‌برداران، کمبود آب مهمترین مشکل در ناکارآمدی نظام مرتعداری است. درحالی‌که کارشناسان اجرا و مدیران، مهمترین مشکل را مسائل برون‌سازمانی معرفی می‌کنند. تغییر دیدگاه مدیران، مدیریت سلیقه‌ای و دخالت مسئولان در امور مدیریت و بهره‌برداری، توسط مدیران و پژوهشگران اشاره شد که در ناکارآمدی نظام مرتعداری ایران بسیار حائز اهمیت عنوان شد. بهره‌برداران به این عامل اهمیت کمتری دادند و تنها در برخی موارد اشاره کردند. این عامل‌های به میزان ۳۲/۵۶٪ بین نظرهای گروه‌های جامعه‌های پاسخگو تفاوت ایجاد می‌کند(جدول‌های ۲ و ۳). این اختلاف نظر بیانگر وجود تفاوت دیدگاهی و فاصله بین درک و فهم بهره‌برداران با مدیران و کارشناسان بخش اجرا است. عواطفی همت و همکاران(۱۵) نیز با بررسی دلیل‌های تخریب جنگل به این نتیجه رسیدند که جامعه‌های آماری مختلف، هر یک دیگری را عامل تخریب جنگل می‌داند و ارتباطی بین فعالیت‌های خود و تخریب جنگل نمی‌بینند. هیچ‌کدام از جامعه‌های آماری، جایی برای تجدید نظر در اقدام‌های خود متصور نیستند.

از نظر کارشناسان اجرا به ویژه مدیران، بحث‌های برون‌سازمانی و در سطح وزارتخانه در ناکارآمدی نظام مرتعداری بسیار حائز اهمیت هستند(با امتیاز متوسط ۸/۴۳). دخالت مسئولان غیرمتخصص(با امتیاز متوسط ۵/۷) در برنامه‌های منابع طبیعی باعث افزایش مشکل‌های اجتماعی و اقتصادی بهره‌برداران و مدیریتی می‌شود که گاهی انرژی و توان دستگاه‌های مدیریتی را به هدر می‌دهد و باعث کاهش انگیزه کارشناسان برای انجام وظیفه می‌شود. در گذشته(پیش از ملی شدن مراتع)، مسائل سیاسی و اجتماعی در مدیریت مرتع مانند مالکیت مراتع و انفال شدن آن(مسائل فنی و اجرایی) کمتر ورود پیدا می‌کرد، در نتیجه قدرت مانور مدیر مرتع بالا بود و مالکیت قوی‌تر بود. به گونه‌ای که تغییر مدیریت و به تبع آن دستورکارهای متفاوت با نگرش‌های متفاوت و بی‌ثباتی تشکیلاتی از گذشته تاکنون و وجود بعضی از تشکیلات غیر متخصص و موثر تصمیم‌گیرنده در حوزه منابع طبیعی(همچون اوقاف، مدیریت امور اراضی، امور عشایر، محیط زیست و غیره) از مصادیق ضعف سازمانی- تشکیلاتی جایگاه منابع طبیعی کشور است که به بی‌ثباتی و ناکارآمدی مدیریت در منابع طبیعی، به ویژه مراتع، منجر می‌شود. این نتایج با نتایج پژوهش‌های بصیری(۵) و خلیقی و همکاران(۹) همخوانی دارد. به این موارد توسط بهره‌برداران و اعضای شرکت‌های تعاونی کمتر اشاره شده است.

بیشتر پژوهشگران و استادان دانشگاه، بخش اجرا به ویژه ضعف مدیریت و نگاه مدیریتی از بالا به پایین را عامل مدیریتی مهمی در ناکارآمدی و به ویژه ناموفق بودن اقدام‌های اداره می‌دانند. آنها؛ کمبود نظارت مدبرانه و ارزیابی طرح‌ها و پروانه چرخه را یکی از عامل‌های مهم

در ناموفق بودن اقدام‌های اداره عنوان کردند که بیش از ۹۰٪ هم عقیده با کارشناسان اجرا و مدیران هستند. محمودی و همکاران (۱۸) نیز در پژوهش‌های خود نشان دادند که از دیدگاه کارشناسان، ضعف پیگیری و نظارت کارشناسان از موانع پذیرش پروژه مدیریت چرا می‌باشد. در نتایج پژوهش حاضر نیز کارشناسان اجرا و مدیران معتقدند این عامل، خود، باعث کاهش روابط کارشناسان و بهره‌برداران به واسطه حضور آنها در عرصه و افزایش ورود بهره‌بردار غیرحقوق‌دار در مراتع می‌شود که بی‌انگیزه شدن بهره‌برداران در حفاظت از مراتع را به دنبال دارد. نتایج پژوهش‌های مرادی و همکاران (۱۹) نیز نشان داد مهم‌ترین دلیل‌های موفق نبودن طرح‌های مرتعداری مشاعی بودن سامان‌های عرفی و استفاده همگانی از آنها، برخورد قاطع و قانونی با متخلف‌ها و بازدارنده نبودن مجازات، نبود تفاوت چندان بین مرتعداران متعهد و با انگیزه که اصلاح و احیا می‌کنند با فرد غیرمتعهد و بی‌انگیزه و حتی متخلف در نگاه منابع طبیعی، نگرفتن نظر بهره‌برداران در زمان تهیه طرح و اقتصادی نبودن پروژه‌های پیشنهادی است. مهرابی (۲۰) نیز عنوان داشته است که علت تخریب مراتع در تخریب روابط بین اجزای کلان مدیریت و بهره‌برداران است. بنابر گفته‌های این گروه از جامعه‌های آماری، اجرای طرح‌های بدون اثرگذاری در کاهش توان و انگیزه کارشناسان اجرایی اثر چشمگیری دارد. اعضای شرکت‌های تعاونی و خصوصی نظری مشابه پژوهشگران و استادان دانشگاه در وزن‌دهی به مشکل‌های مراتع ایران داشتند. اعضای شرکت‌های تعاونی مرتعداری معتقدند تاکنون کارشناسان اجرا نقش خود را به صورت نظارتی کلان و حمایتی-هدایتی حفظ نکرده و به جای آن، در امور اجرای طرح و غیره دخالت می‌کنند. آنها این عامل را در نتیجه‌بخش نبودن طرح‌ها و برنامه‌ها و اهداف مدیریتی (با امتیاز متوسط ۵/۴۰) بسیار مؤثر می‌دانند. باژیان (۴) نیز در پژوهش‌های خود به این نتیجه دست یافته است که بهتر است دولت نقش هدایت‌کننده در ساماندهی زندگی عشایر داشته باشد.

کارشناسان و مدیران معتقدند حمایت اندک متولیان منابع طبیعی از بهره‌برداران، ارتباط ضعیف بین کارشناسان و بهره‌برداران به واسطه حضور اندک آنها در مرتع و نیروی حفاظتی کمتر، ریشه در بودجه و اعتبارهای اختصاص یافته دارد. بین این گروه از جامعه‌های پاسخگو با سایر گروه‌ها، ۴۰٪ اختلاف نظر معنی‌دار وجود دارد (جدول‌های ۶ و ۷). در این زمینه، نتایج سایر پژوهش‌ها نشان از وجود رابطه بین تخریب مستمر جنگل‌ها و مراتع و بهره‌برداری ناپایدار از این منابع با میزان اندک تخصیص بودجه است. محقق نشدن اهداف برنامه‌های حفاظت، اصلاح و احیای مراتع با کمبود بودجه و اعتبارهای مرتبط و تخصیص دیر هنگام است (۱۶). برای مثال، بهره‌برداران شمال شرق استان گلستان اقدام دستگاه‌های دولتی در سم‌پاشی برای مقابله با هجوم آفت‌ها در مراتع را دیر هنگام عنوان کردند که آن هم به دلیل تخصیص و اعلام دیر هنگام بودجه است. به طوری که سم‌پاشی مراتع تأثیر چندانی در دفع هجوم ملخ‌ها به مراتع نداشته است. با رفع مشکل‌های بودجه و اعتبارهای ارائه خدمات حمایتی و ترویجی مانند خرید وسایل و امکان‌ها و تجهیز بخش اطفاء حریق، بذرپاشی، کودپاشی و سم‌پاشی در مراتع و غیره به صورت بهتر ارائه خواهد شد (۸). این موضوع می‌تواند در درآمد بهره‌برداران و تولید مراتع اثرهای مثبتی داشته باشد.

کارشناسان اجرا و مدیران و اعضای شرکت‌های خصوصی و تعاونی، جمعیت زیاد بهره‌بردار و سپس شمار زیاد دام در تخریب مراتع و کاهش بیش از پیش توان مرتع را مهم عنوان کردند که با نتایج سایر پژوهش‌ها مطابقت دارد (۲، ۱۸). بین این دو گروه پاسخگو در خصوص مشکل بیان شده، ۱۲٪ تفاوت نظر وجود دارد. به تقریب بیشتر جامعه‌های پاسخگو هم عقیده هستند که کاهش تولید مرتع به علت این است که سطح اختصاص یافته به بهره‌برداران کم است و عمده بهره‌برداران سردرگم هستند که بقیه ماه‌های سال را چگونه بدون مرتع و علوفه سپری کنند. از این‌رو، ناچار به رعایت نکردن زمان ورود و خروج دام و در نتیجه تخریب مرتع می‌شوند. مطابق با نتایج پژوهش‌های حیدری و همکاران (۸)، به ویژه در مراتع مشاعی و جمعی، مشکل‌های مدیریت هنگامی شروع می‌شود که تعادل دام و مرتع به هم خورده و هر بهره‌بردار سعی بر استفاده هر چه بیشتر از این منابع را داشته باشد. لازم به ذکر است بهره‌برداران به جمعیت زیاد بهره‌برداران به ویژه غیرذی‌حق اشاره داشته‌اند. به طور کلی، بیش از ۵۰٪ بین بهره‌برداران با سایر جامعه‌های پاسخگو در مورد جمعیت بهره‌بردار و تعداد دام اختلاف نظر وجود دارد. این نشان دهنده داشتن اهداف متفاوت به ویژه بین بهره‌برداران (با هدف افزایش تعداد دام برای گذران زندگی روزمره) و کارشناسان اجرا و مدیران (با هدف کاهش تعداد دام و جمعیت بهره‌بردار برای برقراری تعادل دام و مرتع) است. انصاری و همکاران (۲) در پژوهش خود سهم عامل‌های مختلف در تخریب منابع طبیعی را از دیدگاه دست‌اندرکاران مختلف بررسی کردند و نشان دادند که میزان اثر عامل‌های مختلف در تخریب منابع طبیعی از نظر دست‌اندرکاران مختلف، متفاوت است.

نکته مهم، وجود شکاف عمیق بین بهره‌برداران با کارشناسان اجرا، مدیران، پژوهشگران و استادان دانشگاه است. شوربختانه بهره‌برداران قادر به ارائه نظر در مورد زیر نظام آموزش و پژوهش‌ها نبودند. نبود اظهار نظر بهره‌برداران در مورد زیرنظام آموزش و پژوهش‌ها ریشه در نبود رابطه بین پژوهشگران و دانشمندان با بهره‌برداران دارد. یک سؤال کلیدی مطرح است که چطور می‌توان به پژوهش و جستجوگری علمی برای رفع نیاز و مشکل پرداخت، اما بهره‌برداران و نیازهایشان را شناخت؟! از نظر پژوهشگران و استادان دانشگاه، کاربردی نبودن آموزش و پژوهش‌ها و نبود جایگاه در نظام مرتعداری از عامل‌های مهمی در ناکارآمدی نظام مرتعداری است.

نتایج نشانگر این است که دست‌اندرکاران بخش دولتی و خصوصی نظام مرتعداری ایران به صورت سلسله مراتبی دیدگاه‌ها و نظرهای خاص خود را دارند. بهره‌برداران به طور عمده نگرش مقطعی و کوتاه‌مدت داشته‌اند و دغدغه اصلی آنها بهبود وضعیت اقتصادی خود بوده است. درحالی‌که کارشناسان آگاه و مدیران، اشکال‌های نظام مرتعداری را از بالادست می‌دانند. از سویی، تفاوت‌ها ریشه در نگاه از بالا به پایین مدیران و کارشناسان در مدیریت مراتع و اهداف متفاوت بین کارشناسان اجرا و مدیران با بهره‌برداران عرصه‌های مرتعی است. این نتایج با نتایج پژوهش‌های Olabisi (۳۰) همخوانی دارد. بنابراین واضح است که نقاط اختلاف دست‌اندرکاران نظام مرتعداری ایران را می‌توان به راحتی با بررسی دیدگاه‌ها و نظرسنجی از گروه‌های مختلف دست‌اندرکار به صورت سلسله مراتبی ریشه‌یابی کرد. این موارد، نقطه‌های ناهمانندی دست‌اندرکاران نظام مرتعداری ایران است. همین‌طور است که جامعه‌های دست‌اندرکار نظام مرتعداری ایران در مورد کم بودن سطح عرصه‌های مرتعی و نداشتن تعادل با جمعیت بهره‌بردار، نبود نظرسنجی در تهیه طرح و برنامه، نامشخص بودن مالکیت مراتع و سوء مدیریت اختلاف نظرهای کمتری داشته که نقاط همانندی است. به این موارد در بیشتر مقاله‌های پژوهشی پژوهشگران اشاره شده است.

با توجه به نتایج این پژوهش، دیدگاه‌های متفاوت دست‌اندرکاران مراتع در مورد آسیب‌های مراتع، خود می‌تواند یکی از مشکل‌های مهم در این امر باشد زیرا، منجر به موازی‌کاری می‌شود و ائتلاف منابع را به دنبال خواهد داشت. در این پژوهش، موارد مورد اختلاف و مواردی که دست‌اندرکاران همانندی نظر دارند استخراج شد. به نظر می‌رسد بهتر است به منظور دستیابی به مدیریت موفق مراتع، راه‌هایی اتخاذ شود تا نقاط همانندی را افزایش و نقاط ناهمانندی بین جامعه‌های دست‌اندرکار را کاهش داد. می‌توان از قابلیت‌ها و قوت‌های هر یک از جامعه‌های دست‌اندرکار برای این منظور استفاده کرد.

سپاسگزاری

در اینجا لازم است از بهره‌برداران، کارشناسان اجرا و مدیران، مدیران بازنشسته، کارشناسان ستادی سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور، نمایندگان اتحادیه‌ها و تعاونی‌های مرتعداری، پژوهشگران مرکزهای پژوهشی و استادان دانشگاه در دو استان گلستان و خراسان شمالی به دلیل همکاری‌ها و همراهی‌های بی‌منت، تشکر و قدردانی شود.

منابع

۱. اسکندری، ن.، ع. علیزاده و ف. مهدوی. ۱۳۸۷. سیاست‌های مرتعداری در ایران. تهران، انتشارات پونه، ۱۶۴ صفحه.
۲. انصاری، ن.، س.ج. سیداخلاقی شال و م.ح. قاسمی. ۱۳۸۷. عوامل اجتماعی-اقتصادی مؤثر در تخریب منابع طبیعی کشور و سهم آنها در تخریب. فصلنامه علمی-پژوهشی تحقیقات مرتع و بیابان ایران ۵۲۴-۵۰۸: (۴)۱۵.
۳. انصاری، ن. و س.ج. سیداخلاقی شال. ۱۳۸۸. بررسی تطبیقی نگرش بهره‌برداران و کارشناسان پیرامون عوامل مؤثر در تخریب منابع طبیعی کشور. مجله علمی پژوهشی مرتع ۵۳۲-۵۱۹: ۱۱.
۴. باژیان، غ.ر. ۱۳۸۶. مروری بر مدیریت مراتع جامعه عشایری در گذشته و حال: تغییرات، چالش‌ها و راهکارها. فصلنامه علمی پژوهشی تحقیقات مرتع و بیابان ایران ۵۳۸-۵۲۴: (۴)۱۴.
۵. بصیری، م. ۱۳۹۰. مدیریت پایدار مراتع. همایش مدیریت پایدار مراتع کشور، گروه علوم کشاورزی فرهنگستان علوم. ۲۱ مهر ماه. ۴ صفحه.

۶. بهمنش، ب.، ح. بارانی، م. ا. اوق، م. محمداسماعیلی و ا. عابدی سروستانی. ۱۳۹۲. بررسی شاخص‌های بیوفیزیکی ارزیابی تخریب سرزمین: تفسیر دو دیدگاه متخصصان بوم‌شناسی و بهره‌برداران مراتع. نشریه مدیریت خاک و تولید پایدار ۱۱۲-۹۵:۳(۱).
۷. حسینی عراقی، ه. ۱۳۹۰. چالش‌ها و راهکارهای دستیابی به توسعه‌ی پایدار مراتع در کشور. همایش مدیریت پایدار مراتع کشور، گروه علوم کشاورزی فرهنگستان علوم. ۲۱ مهر ماه. ۲۲ صفحه.
۸. حیدری، ق.ا.، ح. بارانی، س.م. عقیلی، ج. قربانی و م.ر. محبوبی. ۱۳۸۹. رابطه خدمات حمایتی ترویجی و مشارکت بهره‌برداران در طرح‌های مرتعداری (مطالعه موردی، مراتع ییلاقی بلده -شمال ایران). مجله پژوهش‌های حفاظت آب و خاک ۶۶-۴۷:۴(۱۷).
۹. خلیقی، م.م.، ح. آذرنیوند، ع.ا. مهرابی و ت. شامخی. ۱۳۹۰. نقش مشکلات مدیریتی در تخریب و شخم غیرقانونی مراتع. مجله علمی پژوهشی مرتع ۱۰۸-۹۱:۵(۱).
۱۰. دفتر امور مراتع. ۱۳۹۳. اطلاعات کلی مراتع کشور تا پایان سال ۹۲ (طبقه‌بندی مراتع، ممیزی مراتع، طرح‌های مرتعداری، عملکرد و اعتبارات). سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور، ۱۳ صفحه.
۱۱. دفتر مطالعات و ارزیابی معاونت آبخیزداری وزارت جهاد سازندگی. ۱۳۷۹. گزارش عملکرد اجرایی طرح‌های مرتعداری و آبخیزداری. ۱۵۰ صفحه.
۱۲. سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۶۶. بررسی، ارزیابی و نقد طرح‌های مرتع و آبخیزداری، دفتر تحقیقات و معیارهای فنی. ۱۶۰ صفحه.
۱۳. شامخی، ت. و س.م. میرمحمدی. ۱۳۹۱. چالش‌های جنگل‌ها و مراتع ایران و پیشنهادهایی برای رفع مشکلات. مرکز تحقیقات استراتژیک، معاونت پژوهش‌های اقتصادی، گزارش راهبردی، شماره ۱۵۰، ۳۱ صفحه.
۱۴. شریفیان بهرمان، ا. ۱۳۹۳. بررسی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید بهره‌برداری از مراتع (مطالعه موردی: مراتع شهرستان آق‌قلا در استان گلستان). پایان‌نامه کارشناسی ارشد مرتعداری، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان. ۱۷۶ صفحه.
۱۵. عواطفی همت، م.، ت. شامخی، م. زبیری، د. رضا عرب، و م. قاضی طباطبایی. ۱۳۹۲. دلایل تخریب جنگل: بررسی مدل‌های ذهنی کارشناسان منابع طبیعی و مردم محلی با استفاده از روش پویایی‌های سیستم. نشریه جنگل و فرآورده‌های چوب، مجله منابع طبیعی ایران ۵۴-۳۹:۶۶(۱).
۱۶. محمدی کنگرانی، ح.، ت. شامخی و ک. اشتریان. ۱۳۸۹. بررسی تأثیرات قدرت رسمی و غیررسمی سازمان‌ها در تخصیص بودجه (مطالعه حوزه منابع طبیعی در برنامه چهارم توسعه استان کهگیلویه و بویراحمد). مجله جنگل ایران، انجمن جنگلبانی ایران ۳۴۳-۳۳۱:۲(۴).
۱۷. محمدی کنگرانی، ح.، ت. شامخی، ک. اشتریان، د. رضا عرب، و د. نوک. ۱۳۸۹. بررسی ساختار قدرت در شبکه تکالیف قانونی نهادهای منابع طبیعی به روش تحلیل شبکه‌های روابط نهادی (مطالعه موردی: استان کهگیلویه و بویراحمد). نشریه جنگل و فرآورده‌های چوب، دانشکده منابع طبیعی ۲۲۰-۲۰۳:۲(۲).
۱۸. محمودی، ج.، ق.ا. حیدری و س.ع.ص. میربزرگی. ۱۳۹۰. موانع پذیرش مدیریت چرا از دیدگاه کارشناسان منابع طبیعی (مطالعه موردی: مراتع ییلاقی مازندران). مجله تحقیقات منابع طبیعی تجدید شونده ۹-۱:۲(۴).
۱۹. مرادی، ع. غ.ع. حشمتی، ف. قلیش‌لی و س.ز. میردیلمی. ۱۳۹۴. مهمترین دلایل موفقیت و عدم موفقیت طرح‌های مرتعداری از دیدگاه کارشناسان ناظر (مطالعه‌ی موردی: استان گلستان). مجله مرتع ۲۹۱-۲۸۱:۹(۳).
۲۰. مهرابی، ع.ا. ۱۳۹۰. مسائل اساسی مدیریت پایدار مراتع در ایران. مقالات همایش مدیریت پایدار مراتع کشور. ۲۱ مهر، گروه علوم کشاورزی فرهنگستان علوم تهران، ایران.
۲۱. میرزاعلی، ا. ۱۳۸۰. تشخیص و ارزیابی عوامل مانع مشارکت بهره‌برداران در احیا مراتع آق‌قلا. پایان‌نامه کارشناسی ارشد مرتعداری، دانشگاه صنعتی اصفهان، ۱۰۵ صفحه.

۲۲. یوسفی باصری، ع.م. ۱۳۷۱. مشکلات اجتماعی - حقوقی عشایر و ممیزی مراتع. دانشگاه شهرکرد. فصلنامه عشایری ذخائر انقلاب،

ویژه نامه کنفرانس بین المللی عشایر و توسعه ۵۸-۴۵(۴):۱۹.

23. Abdusalam, M.D. and T. Noguchi. 2006. Evaluation capacity development for participatory forest management in Bangladesh Sal forest based on 4RS stakeholder analysis, *Forest Policy Econo.* 8:785-796.
24. Baars, R.M.T. and A. Said Moussa. 2002. Pastoralist's perceptions of rangeland degradation in eastern Ethiopia. *Questia Media America, Inc.* Vol. 6.
25. Green, S.B., N.J. Salkind and T.M. Akey. 2008. Using SPSS for Windows and Macintosh: Analyzing and understanding data. Prentice Hall, New Jersey, USA.
26. Holloway, I. and S. Wheeler. 2010. *Qualitative research in nursing and healthcare.* 3rd ed. Chichester, West Sussex, UK.
27. Loos, B.P. 1993. Morphological variation in *Lolium* (Poaceae) as a measure of species relationships. *Plant Syst. Evol.* 188:87-99.
28. Martinez-Salgado, C. 2012. Sampling in qualitative research: basic principles and some controversies. *Ciencia & Saude Coletiva* 17(3):613-9.
29. Nuseibeh, B. and S. Easterbrook. 2000. Requirements engineering: a roadmap. In *Processing of the Conference on the Future of Software Engineering*, Tokyo, Japan. pp. 35-46.
30. Olabisi, L.S. 2010. The system dynamics of forest cover in the developing world: Researcher versus community perspectives. *Sustainability* 2(6):1523-1535.
31. Purnomo, H., Y. Yasmi, R. Prabhu, S. Hakim, A. Jafar and A. Suprihatin. 2005. Collaborative modelling to support forest management: qualitative systems analysis at Lumut Mountain, Indonesia. *Small-scale Forest Economics, Manage. Policy* 2(2):259-275.
32. Riggs, T.J. 1973. The use of canonical analysis for selection within a population of spring barley, *Ann. Appl. Biol.* 74:249-258.
33. Warner, R.M. 2013. *Applied Statistics: From Bivariate Through Multivariate Techniques*, SAGE Publications. California, USA.

Investigating the Similarity and Dissimilarity of Public and Private Stakeholders Viewpoints in Iran's Rangeland Management System

S. Z. Mirdeilami¹, A. Sepehry², H. Barani² and E. Moradi³

The Iranian rangeland stakeholders have special idea about rangeland problems. Dissimilarity of viewpoints in rangeland stakeholders is effective on decision making and planning. Having clear picture on similarity and dissimilarity between stakeholder's viewpoints is important to managers in action and decision making. In this research gathered idea of 4 groups of rangeland stakeholders (utilizers, experts and managers, scientists and researchers and co-operative and personal sections) on rangeland management system inefficiency. This study was carried out at regional level (Golestan and Khorasan provinces). Then, averaging of the stakeholders opinions presented at the public and private sections. The inefficiency of rangeland management system has been evaluated by three criteria economic-social, ecological and policy. The used tools were through questionnaires and interview that asked 186 rangeland stakeholders to rank. The sampling population was based on reputation analysis and selectively defined according to some criteria. The validity and reliability of questionnaires were approved by a panel of experts and calculating Cronbach alpha coefficient respectively. Data analyzed by Discriminant Analysis (DA) at STATISTICA software. Result showed that the private section believed that drought is the main problem while the public section believed that the outer-institutional topics are the main problems. So, there are specific different opinions that are important in planning and decision making processes.

Keywords: Discriminant Analysis, Inefficiency, Questionnaires, Utilizers.

1. Corresponding author, Email: zohrehmirdeilami@gmail.com

2. Ph.D. Graduated, Professor, Associate Professor and Ph.D. Student, Department of Rangeland Management, Gorgan University of Agricultural Sciences & Natural Resources, Gorgan, I.R. Iran, respectively.